

Cecilija Jurčić

GESTA KAO SREDSTVO OZNAČAVANJA I IDENTIFIKACIJE DISKURSA

Cecilija Jurčić, *Filozofski fakultet, Rijeka, pregledni članak*

UDK 81'42
808.5

Odgovor lingvistike na pojačani interes za pitanja diskursa (i teksta) uključivanjem diskursa u postojeći repertoar jezičnih jedinica (kao jedinicu hijerarhijski višu od rečenice) nije se pokazao dostatnim. Da bi ispunila svoju ulogu u transdisciplinarnom okviru znanosti o diskursu, lingvistika bi trebala redefinirati pristup jeziku i situirati studij jezika u kompleksnost konteksta u kojemu se jezik odvija. Jedan od zanemarenih aspekata u stvaranju značenja svakako je i gesta (McNeill, 1992, 2000). Iako izrazom posve oprečni (nekonvencionaliziran, globalan i sintetičan gestovni znak naspram visoko konvencionaliziranom, segmentiranom i analitičnom lingvističkom) gestovni su i jezični kod komplementarni i u govoru ujedinjeni, pri čemu u toj simbiozi upravo geste, oslobođene ograničenja kakva ima lingvistički kod, nose pragmatički dio informacije doprinoseći transparentnosti diskursne strukture.

Ključne riječi: gesta, gestovni znak, jezični znak, diskurs

Već i površnijim uvidom u literaturu koja se bavi gestama postaje očitim da je jednoznačno definirati, a onda i klasificirati gestovne znakove¹ složen zadatak. Naime, dvadeseto je stoljeće u lingvistici ostalo obilježeno težnjom da se jezik strukturira kao apstraktan i ekonomičan sustav pravila bez iznimaka pri čemu uporabna dimenzija, govor u stvarnoj komunikaciji, a onda dakako i gesta kao pratilac takva konkretna govorenja potpuno izlazi iz interesa lingvističkih istraživanja. Osamdesetih godina naglo raste interes za različite oblike analiza komunikacije, no i tada s jasno sačuvanom granicom između digitalnog koda kakav je verbalni jezik i analognog koda, različitih oblika parajezika ili vrednota govorenog jezika koje se

¹ Pokret ruke uvijek je znak za nešto drugo što gestu čini simboličkim znakom.

počinju sustavno istraživati, ali samo kao sekundaran i jasno odijeljen prateći kod nadređenom digitalnom².

No, činjenica da je gesta nezaobilazan i sveprisutan pratilac govorenja čini se dovoljnim motivom za propitivanje uloge geste u formiranju značenja iskaza kao samo sporadičkoga aspekta govora. Suvremene su studije gestovnih znakova stoga na tragu tumačenja načina ali i otkrivanja uzroka čvrste povezanosti geste i govorenog medija.

Da bismo izdvojili onu vrstu gesta koja će biti predmetom ovoga rada poslužiti ćemo se okvirnim konceptom *Kendonova kontinuuma*³ (gestikulacija → pantomima ? emblem ? znakovni jezik). Upravo tim slijedom u gestovnim se razredima, počevši s gestikulacijom, a konačno sa znakovnim jezikom, uvećava neovisnost o pratećem govornom mediju kao i prisutnost formalnih lingvističkih značajki, a slobodno se oblikovane geste istim slijedom zamjenjuju društveno reguliranim znakovima.

Prema takvoj je logici *znakovni jezik*, nalazeći se na samom koncu kontinuuma, gestovni kod sačinjen od konvencionaliziranih, analitički organiziranih i hijerarhijski strukturiranih znakova što ga čini usporedivim s prirodnim jezicima⁴. Znakovni jezik obuhvaća prije svega sve oblike jezika gluhoonijemih, a onda i različite gestovne sisteme ograničene na uska područja djelovanja, primjerice one razvijene među vozačima kamiona, auto-stoperima ili burzovnim djelatnicima. *Pantomimu* čine geste koje se izvode bez prisutnosti govora i nisu kodirane u zaseban jezik, a prirodom su označavanja globalne i sintetičke. *Emblemima*⁵ nazivamo tip gestovnih znakova široko prepoznatljiva konvencionalizirana značenja koji su razumljivi neovisno o pratećem govoru. Emblemi su u pravilu zamjenjivi jasnim verbalnim prijevodom i bitno su kulturalno obilježeni, emblemski se znakovi u različitim kulturama mogu i izrazom i sadržajem koji prenose više ili manje razlikovati⁶. U literaturi najčešće

² Dok se digitalni kodovi temelje na sposobnosti jasne diferencijacije između odabranih i kombiniranih entiteta i slijede načelo *ili-ili*, analogijski se kodovi vode načelom *više ili manje*. (Larsen - Johansen, 2000.) Priroda je označavanja u sekundarnom, paralelnom kodu, parajeziku, različita od one u jeziku, pa se gestovne znakove stoga ne da digitalno kodirati.

³ Riječ je o pokušaju klasifikacije temeljno različitih tipova gesta prema nekoliko kriterija koju je 1983. ponudio Adam Kendon, a David McNeill je stoga naziva *Kendonovim kontinuumom*. (McNeill, 1992, 2000)

⁴ Gestovni su pokreti takva znakovnog jezika samo površinska manifestacija fonološkog sistema, apstraktnom strukturom posve usporediva s fonološkim sustavom govorena jezika. *Ruka mora biti ispravno postavljena da bi proizvela znak na jednak način na koji jezik mora biti pravilno postavljen da bismo artikulirali govorenu riječ*. (Liddell, S.K., McNeill, 2000)

⁵ Emblemi se često nazivaju i *simboličkim* (Krauss), *semiotičkim* (Barakat 1973) ili pak *autonomnim* gestama (Kendon 1983).

⁶ Velik je dio repertoara emblema zajednički svim kulturama svijeta, ali je dio takvih simboličkih znakova ograničena geografskog opsega. Primjerice gesta *lupkanja po nosu* u Engleskoj je znak za nešto tajno ili strogo povjerljivo, dok u Italiji značenje iste geste postaje prijateljsko upozorenje "*Pazi, prijete opasnost*"; ili pak gesta *povlačenja donjeg očnog kapka* kojom se u Francuskoj poručuje "*Ja sam oprezan*", a u Italiji "*Budi oprezan!*". (Morris, 1977, str. 53)

citirani emblem zasigurno je tzv. *OK znak*, u mnogim zapadnoeuropskim zemljama znak za izvrsnost, koji se formira kažiprstom i palcem spojenima u kružni oblik.

Konačno⁷, gestovni pokreti, zbog čvrste povezanosti s govornim medijem posebno zanimljivi u kontekstu diskursnih oznaka, jesu oni koje Kendon, nastojeći ih time i terminološki razlikovati od ostalih tipova gesta, naziva *gestikulacijom*⁸. Gestikulacija se najšire može definirati zbrojem odlika koje ju smještaju na sam početak Kendonova kontinuuma, kao spontani pokreti ruku koji prate govornu komunikaciju⁹, i koji su uvijek slobodna individualna kreacija¹⁰.

Geste se, čije je značenje uvijek u nekoj vezi spram značenja jezičnih jedinica, nadalje mogu podijeliti u nekoliko skupina s obzirom na prirodu semioze.¹¹ *Ikoničke geste*¹² u uskoj su formalnoj vezi sa značenjskim sadržajem govora na način da se i govor i ikonička gesta odnose se na isti događaj ali prikazujući pritom njegove različite aspekte. *Metaforičke*¹³ su geste, prema McNeillu (1992) slikovne poput ikoničkih, ali njihov slikovni sadržaj predstavlja apstraktni, nevidljivi koncept, a ne konkretni događaj ili objekt što je slučaj kod ikoničkih gesta. Metaforičke se geste često pojavljuju u vezi s *provodnim metaforama*¹⁴, prema kojima se apstraktni koncepti svih vrsta (pr. jezik, znanje ili umjetnost) razumijevaju pomoću mnogo bližeg i prihvatljivijeg koncepta fizičkog objekta ispunjenog apstraktnim sadržajem koji se potom prenosi primatelju. Takav se omeđeni, prostorni objekt metaforičkom gestom može vrlo jednostavno izravno oslikati¹⁵.

⁷ Izvan interesa ovoga rada ostaje i čitav niz drugih oblika neverbalne komunikacije i tjelesnog jezika, izrazi lica, pokreti glave, usmjerenost i duljina trajanja pogleda u konverzaciji, oblici pozdravljanja... a koji se često razumijevaju gestama u širem smislu.

⁸ Sva daljnja spominjanja gesta odnosit će se samo na ovaj tip s govorom sjedinjenih pokreta ruku.

⁹ O čvrstoj povezanosti geste i govora ilustrativno govori i činjenica da već i sama pojavnost geste upućuje na govor; primjerice u religioznu slikarstvu ili skulpturi, propovjednici, ali i šire govornici, prikazivani su s podignutom rukom, gestikulirajući. (primjer iz Feyereisen - de Lannoy, 1991, str. 87)

¹⁰ Zanimljivo je da i znakovni jezici koriste spontanu gestikulaciju u modeliranju značenja koje se prenosi konvencionalnim znakovima, u slučaju znakovna jezika također vizualnima, u širem smislu gestama. (Liddell, iz McNeill 2000)

¹¹ Razdioba korespondira s Peirceovom trihotomijom znaka kao indeksnog, ikoničkog i simboličkog.

¹² Često se nazivaju i *reprezentacijskim* gestama (McNeill - Cassell - McCullough 1994), *leksičkim* gestama (Krauss - Chen - Gottesman) ili pak *ilustratorima* (Ekman - Friesen 1971)

¹³ Većina alternativnih klasifikacija ovoj McNeilllovoj metaforičke geste ne izdvaja posebno iz skupine ikoničkih; J.P.de Ruitter primjerice obrazlaže nepotrebno razdvajanje irelevantnošću s aspekta proizvodnje gestovnih znakova (posve je svejedno upućuje li slikovna gesta na apstraktan ili stvaran objekt), dok Krauss, Chenn i Gottesman razliku između ikoničke i metaforičke geste smatraju razlikom u stupnju, ne i u vrsti. (McNeill 2000, str.276)

¹⁴ *conduit metaphor* (Reddy 1979; Lakoff - Johnson 1980)

¹⁵ Primjerice metaforička gesta koja prati govoreni iskaz *Imam [pitanje]...oblikuje posudu* (objekt ispunjenu apstraktnim sadržajem pitanja. (primjer, McNeill, 1992, str. 149)

U podjeli slijede *ritmičke geste*¹⁶, jednostavni, repetitivni pokreti ruku koji, s manjim odstupanjima, prate ritam govorenja. Za razliku od ikoničkih i metaforičkih gesta, ritmičke zadržavaju isti oblik neovisno o sadržaju. Na koncu, tu su još i *deiktičke*, odnosno pokazivačke geste, one koje upućuju na trenutno prisutne ili pak imaginarne objekte ili lokacije, pri čemu oblik ruke ne prenosi semantičku informaciju samostalno kao kod ikoničkih i metaforičkih gesta. Pokazivačke geste u Peirceovoj trihotomiji odgovaraju indeksnom tipu znaka, a funkcijom su nalik deiktičnim izrazima u jeziku (pokaznim zamjenicama i sl.).

Mehanizam se prenošenja značenja u verbalnom, jezičnom kodu uvelike razlikuje od načina na koji gestovni¹⁷ pokreti prerastaju u smisleno djelovanje. Naime, sosirijanska tradicija ograničila je jezik na jednodimenzijalan medij, pri čemu su višedimenzionalna značenja nužno morala biti segmentirana u manje jedinice, a onda hijerarhijski organizirana u jedino mogućem vremenskom slijedu, ne bi li se na taj način rekonstruiralo prvotno složeno značenje. Gesta je po sebi višedimenzionalan medij i stoga pogodnija za predstavljanje značenja u izvornom obliku. Gestovni je znak za razliku od jezičnog, globalan (cjelina nije sastavljena od zasebno smislenih dijelova), sintetičan (jedan gestovni pokret uključuje više značenja) i u usporedbi s hijerarhijskom strukturom jezičnog znaka, nekombinatoričan.

Ipak, gestovni i govorni medij međusobno su do te mjere povezani da uzroke valja tražiti u ishodištima procesa mišljenja i u jedinstvenosti procesa stvaranja iskaza¹⁸

¹⁶ Slobodan prijevod McNeillova i Kendonova termina *beats* prema ranijemu *batons* ili *batonics* (Efron 1941 ili Ekman i Friesen 1969); Krauss - Chen - Gottesman nazivaju ih *motoričkim gestama* (McNeill, 2000, str.263)

¹⁷ Armstrong, Stokoe i Wilcox ponudili su alternativan evolucijski model nastanka jezika za koji ishodište pronalaze u gestovnom modelu govora, ideji prema kojoj je govor sačinjen od artikulacijskih gesti usporedivih s gestama svih drugih vrsta (U. Neisser 1976 u A -S -W 1995). U korijenu i jezičnog i gestovnog znaka tjelesni je artikulacijski pokret, a razlika je vidljiva samo u prirodi signala. Govorni znak sastavljen je od akustičkih signala i prima se primarno slušnim aparatom, a gestovni, sastavljen od optičkih signala, primarno vizualnim aparatom. Autori zagovaraju gestovno porijeklo jezika, što i nije takva rijetkost ni u umjerenijim teorijama (pr. Kendon; već i de Saussure drži pitanje glasovnog aparata drugorazrednim pitanjem; *govorenje nije ono što je prirodeno čovjeku, već mu je prirodena sposobnost da uspostavi jezik, sustav različitih znakova koji odgovaraju različitim mislima*. De Saussure, (2000) str.56), ali za razliku od drugih autora kojima nerješivim ostaje problem *kako to da jezik koji je započeo kao gesta nije ostao takvim* Armstrong, Stokoe i Wilcox odgovaraju *Da, ostao je*. Evolucijski tu činjenicu objašnjavaju kao anatomsku adaptaciju povezanu s čovjekovim fizičkim osvajavanjem, pri čemu se ruke oslobađaju između ostaloga i za gestikulaciju, jer se komunikacija pokazala ključem uspješnog društvena života, preduvjetom opstanka prvobitne ljudske zajednice.

¹⁸ Dokaz takvoji pretpostavci svakako su i rezultati istraživanja utjecaja poremećaja mucanja na proizvodnju gesta koji su pokazali da takvi govornici ne gestikuliraju tijekom nemogućnosti artikulacije dijela iskaza zbog navedena poremećaja iako su pri tom posve sposobni za sve druge motoričke kretnje rukama, a koje nisu vezane za govor. (Mayberry, R.I. - Jaques, J. *Gesture production during stuttered speech*, u McNeill, 2000)

Gesta se naime nikada ne pojavljuje izvan spontana¹⁹ govorenja, s kojim se i vremenski,²⁰ ali i semantički i pragmatički usklađuje. U djece se oba medija razvijaju zajedno²¹, dok neurološki poremećaji podjednako utječu i na govor i na gestu²². Osim toga mnoga istraživanja koja su se bavila uspoređivanjem prirodnog govora i govora prilikom kojega je gestikuliranje sudionika bilo umjetno spriječeno nedvosmisleno su pokazala da gestikulacija tijekom govora pozitivno utječe na elokvenciju, tečnost i bogatstvo govora.

Danas se ideja o ravnopravnosti tih dvaju modusa izražavanja unutar šire shvaćena koncepta jezika rjeđe dovodi u pitanje, a ponuđeni se teorijski okviri u pravilu mogu okupiti oko dvaju različitih, ali ne i suprotstavljenih gledišta, komunikacijskoga i kognitivnoga. Komunikacijski pristup proučava ulogu koju geste imaju u društvenu kontekstu, u komunikaciji²³, interakciji, nudeći svojevrsan eksterni pogled, dok je kognitivni pristup (prije svega pristup kognitivne psihologije), pristup interiorizirane perspektive, metoda razjašnjavanja odnosa jezika i misli upravo kroz usklađenost geste i govora, s ciljem stvaranja jedinstvenog modela koji bi objasnio uzroke površinske sinkroniziranosti tih dvaju medija u stvaranju iskaza.

Temeljno pitanje komunikacijskoga pristupa tiče se nepogrešivosti sudionika komunikacije u razlikovanju informativno relevantnih gesti od sviju ostalih komunikacijski irelevantnih pokreta. S obzirom da takve geste nemaju konvencionaliziranu i prepoznatljivu formu, jedini način na koji ih se može definirati, kaže Kendon, jest upravo njihova uloga u komunikaciji.²⁴ Naime, *jedinica iskaza*

¹⁹ Rafter-Engel navodi Olinov podatak (1980) (*Semiotica* 1986, str. 138) o potpunom izostanku gestikuliranja prilikom javna čitanja teksta čak i kada je sadržaj animiran i duhovit.

²⁰ O vremenskoj usklađenosti geste i govora ima još podosta neriješenih pitanja. *Koaktivacijski* model (a takav je i onaj koji predlaže McNeill) pretpostavlja njihovu blisku vremensku povezanost u proizvodnji govora u širem kontekstu suradnje tih dvaju načina izražavanja, dok se prema *kompeticijskom* modelu geste i govor međusobno potiru i isključuju, pa se geste pojavljuju u pauzama govorenja. (Feyereisen - de Lannoy 1991, str.78).

²¹ *Dvije značajke koje definiraju integraciju u odraslih govornika, semantička koherencija (kombiniranje geste i smisljena povezana govora) i vremenska usklađenost (gesta se proizvodi usklađeno s govorom) razvijaju se u dječjoj komunikaciji u isto vrijeme, neposredno prije usvajanja govora koji se sastoji od dviju riječi.* (Butcher, C. - Goldin -Meadow, S., u McNeill, 2000, str.235) Autorice zaključuju da se u djeteta u precizno određivoj dobi razvija motorička sposobnost koja mu omogućava da prenese smislenu informaciju pomoću dvaju različitih medija, gestovnog i verbalnog, unutar jedinstvenog komunikacijskog čina.

²² McNeillova argumentacija (1992, str.23)

²³ Autori koji zagovaraju tzv. nekomunikacijski pristup i oduzimaju gesti komunikacijsku ulogu, obično se služe argumentom prisutnosti gestikuliranja tijekom telefonskog razgovora. (De Ruiter, J.P. (2000) *The production of gesture and speech* (u McNeill, str. 290)

²⁴ *Gesta nije samo način izražavanja značenja već aktivnost s jasnim vremenskim, prostornim i društvenim značajkama koje sudionici ne samo prepoznaju već i aktivno koriste u organizaciji interakcije.* (Goodwin, *Semiotica*, 1986)

ne može se u potpunosti razumjeti bez uzimanja u obzir i gestovne komponente. (Kendon 1986 *Semiotica*, str. 12) Sugovornik mora sjediniti informacije iz obaju izvora kako bi stvorio cjelovitu sliku onoga što je govornik imao na umu.

Komunikacijske su funkcije gestovnih pokreta brojne. Prema Kendonu²⁵ geste vrlo često služe razrješavanju potencijalno dvosmislenih riječi ili iskaza, prenošenju dopunskih značenja tek djelomično razumljivih u govorenim iskazima²⁶ ili pak (kurtoaznom) dovršavanju iskaza (kada bi rečenica izgovorena do kraja za sugovornika iz nekog razloga bila neugodna). Nobuhiro Furuyama čak govori o *kolaborativnoj gesti*²⁷ kao o posebnom tipu nedovršene geste zavisne o daljnjoj gesti komunikacijskog partnera. Ove je aspekte vrlo važno imati na umu, jer studije usmjerene na odnos govora i geste neovisno o interakciji s komunikacijskim partnerom previđaju fenomen usklađenosti takve interakcije i suradnje među sudionicima u verbalnom kao i u gestovnom mediju, zbog njihove visoke koordiniranosti usporedive s gestovnim plesom²⁸. Dopuna ovim uvidima nalazi se i u istraživanjama C. Goodwina²⁹ iz kojih proizlaze i dodatne ekonomizirajuće funkcije geste u smislu njezine sposobnosti manipuliranja sugovornikovim pogledom u pravcu intendiranih, a ne i izgovorenih značenja.

Otvorenim ostaje pitanje kako sudionici u razgovoru u pokretu ruke uspijevaju prepoznati smislenu akciju. Jedno je od zanimljivijih razmišljanja o načinu na koji pokret ruke postaje gestom i zadobiva značenje ono LeBarona i Streecka. Zaključuje se da je gestovna komunikacija posredovana zajedničkim iskustvenim znanjem o materijalnom svijetu, a izvore gestovnih znakova valja umjesto u govornikovu umu ili u procesu govorenja tražiti u *osjetilnom kontaktu s fizičkim svijetom*. I nadalje: *Prije negoli naučimo gestikulirati, učimo kako se koristiti predmetima. To je znanje uklopljeno u naše ruke*³⁰. Položaj ruke koji koristimo služeći se nekim alatom postaje društvenim simbolom. U skladu s kognitivnim postavkama o dubokoj, filogenetskoj i ontogenetskoj ukorijenjenosti jezika u tjelesnu podlogu, sličnu tezu o ishodištima geste u instrumentalnoj manualnoj akciji koja u jednom trenutku prestaje biti akcijom i postaje simbolom te akcije, iznosi i Stokoe.³¹ K tomu, M. H. Goodwin i C. Goodwin³² dokazuju i to da gesta može zadobiti

²⁵ Kendon, A. (1986) *Some reasons for studying gesture* (*Semiotica*, str.14)

²⁶ McNeillov primjer iskaza *...i [opet ga je istjerala]...* pri čemu prateća ikonička gesta pokreta ruke koja zamahuje kišobranom ilustrira način na koji se akcija istjeravanja stvarno dogodila, a o kojemu se iz verbalnog dijela iskaza ništa ne saznaje. (Holler - Béattie 2002 str.33)

²⁷ Furuyama, N. (2000) *Gestural interaction between the instructor and the learner in origami instruction* (u McNeill, str. 105)

²⁸ Argyle, M. (1988)

²⁹ Goodwin, C. (1986) *Gestures as a resource for the organization of mutual orientation* (*Semiotica*, str.29)

³⁰ LeBaron, C. - Streeck, J. (2000) *Gestures, knowledge, and the world* (u McNeill, str.135)

³¹ Stokoe, W. (2000) *Gesture to sign (language)* (u McNeill)

³² *Gesture and coparticipation in the activity of searching for a word* (u *Semiotica* 1986)

značenje uklapanjem u širu aktivnost, jasno prepoznatljivu sudionicima u komunikaciji, kakva je primjerice traženje riječi.

Važnost geste kao sredstva označavanja diskursa McNeill tumači upravo činjenicom da je gesta oslobođena ograničenja fiksne forme kakvu ima jezični znak te stoga ima mogućnost označavanja samo onih aspekata značenja koja su u određenom kontekstu relevantna. Najšire shvaćeno, gesta se pojavljuje samo onda kad je trenutna misao u kontrastu s pozadinskim diskursom. To je temeljna McNeillova postavka na kojoj dalje gradi čitav model proizvodnje iskaza, model *samoorganizacije geste i govora*³³ koji se izgrađuje na teorijskom konceptu točke izrastanja (*growth point*³⁴).³⁵ Točku izrastanja McNeill definira kao početnu točku iskaza koja se razvija nekim slijedom, a taj slijed ne mora odgovarati površinskom redoslijedu riječi, kao što ni početna točka ne mora korespondirati s prvom riječi u iskazu. Radi se o ranom, primitivnom stadiju stvaranja iskaza na kojem se ujediniju slikovna informacija (podloga za kasnije razvijenu gestu), riječ i pragmatička informacija³⁶, a čiji je sadržaj nova misao koja izrasta iz prethodnog konteksta, ali se iz konteksta i izdvaja što je čini relevantnom³⁷. Dovršena se struktura iskaza formira oko takve početne točke neprestanom interakcijom triju elemenata koji se do konačne faze iskaza razvijaju međusobno se nadopunjujući. Prema takvu su modelu govor i gesta dva aspekta istog procesa, dva kanala koja se istovremeno razvijaju iz zajedničke vizualno-verbalne točke izrastanja da bi se na kraju objedinili kao sinteza geste i formalnoga govorenog iskaza.

Neograničena kodom poput verbalnog jezična znaka gesta je pogodnija za izražavanje pragmatičkih sadržaja. Ono što David McNeill pokušava dokazati jest da gesta otkriva diskursne funkcije rečenica uz koje se pojavljuje³⁸. Na doista velikom

³³ *Self-Organization of Gesture and Speech* (McNeill 1992, str.218)

³⁴ McNeill (1994), str.219

³⁵ O sličnom modelu, *Information Packaging Hypothesis*, govori Sotaro Kita, prema kojemu gesta pomaže govorniku organizirati informaciju na način odgovarajući lingvističkom izrazu, pri čemu se oba kanala (gestovni i govorni) neprestano međusobno provjeravaju i nadopunjuju. (Kita, S. *How representational gestures help speaking*, iz McNeill, 2000)

³⁶ McNeill gradi koncept *točke izrastanja* prema minimalnoj psihološkoj jedinici, konceptu koji uvodi Vygotsky, a odnosi se na najmanju jedinicu analize koja mora sadržavati sva obilježja cjeline. Otuda u *točki izrastanja* zameci svih aspekata dovršena iskaza. Pritom je osobito zanimljiva postavka prema kojoj su i pragmatički elementi koji oblikuju diskurs otpočetka ugrađeni u iskaz, a nisu vrijednosti koje gotova rečenica zadobiva uklopljenošću u kontekst.

³⁷ Nepredvidivost, diskontinuiranost, novost *točke izrastanja* u odnosu na kontekst zapravo su sastavnice onoga što Vygotsky naziva *psihološkim predikatom*. (McNeill, (1994), str.127)

³⁸ Holler i Beattie uputili su kritiku McNeillvoj istraživačkoj metodi, a tiče se govornih odsječaka na temelju kojih se ispituje suodnos geste i verbalnog medija. Beattie i Holler smatraju da je takva sintagma uz koju McNeill vezuje gestu prekratka i stoga nedovoljno reprezentativna s obzirom da jezične jedinice zadobivaju značenje u duljem nizu, pa postoji mogućnost da se neka u kontekstu gestovna pokreta relevantna informacija nalazila izvan govornog uzorka. (Holler, J. - Beattie, G. (2002) *A micro-analytic investigation of how iconic gestures and speech represent core semantic features in talk*, *Semiotica* 142-1/4, 31-69)

broju pomno razrađenih primjera McNeill u vezi određenog tipa geste s pratećim govornim iskazom prepoznaje čitav niz sustavnosti.

Valja ipak napomenuti da se McNeillova istraživanja uloge gestovnih znakova u širem kontekstu diskursa zapravo uvijek odnose na narativni diskurs. Naime, autor crpi građu iz eksperimentalnih situacija (konkretno, prepričavanja sadržaja animiranog filma) koje nalikuju dijaloškim situacijama, no McNeilla pritom ne zanima povratna informacija recipijenta. Sugovornik je prisutan samo formalno i ograničen je na minimum reakcija.

Već spomenuta studija Judith Holler i Geoffreya Beattieja³⁹ o ikoničkim gestama i njihovoj ulozi u svakodnevnoj komunikaciji preuzima tipičnu eksperimentalnu situaciju McNeillovih istraživanja, ali sa znatnim pomacima u obradi komunikacijskog aspekta⁴⁰. Naime, dok kod McNeilla sugovornik komu ispitanik prepričava sadržaj crtanog filma to zapravo i nije, Holler i Beattie pokušavaju kreirati što prirodniju situaciju svakodnevna razgovora pa je njihov sugovornik doista konverzacijski partner koji postavlja pitanja i reagira na rečeno verbalno i gestikulirajući.

McNeillovoj se analizi, dakle, može prigovoriti kretanje na predlošcima uvjetne valjanosti kada je riječ o dijaloškim situacijama, uz pretpostavku da bi dublje zadiranje u suodnos govornika i recipijenta zacijelo razotkrilo niz još i složenijih pojava oblika i funkcija geste uvjetovanih naravi samog interaktivnog momenta. McNeill se korpus odnosi na situacije koje bismo prije svega mogli okarakterizirati kao pripovjedne, što autor i sam uočava posvećujući pažnju njihovoj narativnoj razini, i to u trojakoj vizuri: *narativnoj*, *metanarativnoj* i *paranarativnoj*.⁴¹ Riječ je o razinama koje se tijekom iznošenja kakve priče neprestano isprepliću, a rijetko su oštro odijeljene. U konkretnim eksperimentalnim uvjetima pripovjednih situacija, McNeill upućuje na to da narativnu razinu sačinjava slijed događaja u priči; onu metanarativu vizualan tekst, u ovom slučaju animirani film (gdje redoslijed događaja više nije ograničen stvarnim slijedom), kao i situacija ispitanikova gledanja animirana filma pretočena u sliku viđenoga u gledateljevu pamćenju; paranarativna se pak razina tiče ispitanikova prepričavanja animirana filma, pri kojem pripovjedač napušta poziciju pripovjedača i osvrće se na osobna iskustva gledanja filma. Pri lučenju se triju razina gesta pokazala distinktivnijom od jezičnih sredstava koja se ponavljaju na svim trima razinama. Rezultati ispitivanja, naime, doveli su McNeilla do preciznih zaključaka o tome da ikoničke geste indiciraju narativnu razinu, metaforičke metanarativnu, a da se deiktičke geste pojavljuju uvijek kada je riječ o smjeru ili promjeni smjera neovisno o razinama narativnog diskursa, uz zapažanje da motoričke ili ritmičke geste redovito prate nagle promjene narativnih razina.⁴²

³⁹ Holler, J. - Beattie, G. (2002)

⁴⁰ Rezultati nekih ranijih istraživanja pokazali su da dijaloška situacija donosi znatno više ikoničkih gesta negoli ona monološka.

⁴¹ McNeill (1994), str. 185

⁴² McNeill (1992), str. 189

Na razini priče ikoničke geste su te koje ilustriraju govoreni diskurs neprestano upućujući na transformaciju uloge promatrača u priči u ulogu lika, s funkcijom neprestana manipuliranja udaljenošću od događaja u priči. Pozicija lika iz priče (*C-VPT, Character Viewpoint*, McNeill 1992, str.119) smješta pripovjedača u samu priču što se u gestovnu pokretu manifestira uključivanjem čitava tijela govornika u imaginarni prostor geste⁴³ (govornik se nalazi u središtu fiktivnog prostora priče) pri čemu govornikove ruke postaju ruke lika iz priče. Komentiranje priče s točke izvan njenih granica upućuje na poziciju promatrača (*O-VPT, Observer Viewpoint*, McNeill, 1992, str.119). Takva ikonička gesta ne uključuje govornikovo tijelo u prostor geste; zamišljeni prostor priče nalazi se ispred govornika, a njegove ruke preuzimaju ulogu lika kao cjeline⁴⁴.

Da je doista ovdje riječ o govornikovoj organizaciji diskursa kojoj je prateći gestu moguće ući u trag, a ne o nasumičnim izmjenama perspektiva, McNeill uspijeva dokazati činjenicom da je poziciju lika u pravilu moguće vezati za središnje, za priču bitne događaje (radi se naravno o govornikovoj subjektivnoj procjeni), a da u sporednim epizodama pripovjedač zauzima distanciranu perspektivu promatrača. Ono što je ograničavanjem na govoreni medij nemoguće razlikovati, postaje razvidnim praćenjem izmjena dvaju tipova gesta.

Od svih oblika gestovnih pokreta upravo se oni ritmički (*beats*) i oblikom i ulogom čine najbeznačajnijima⁴⁵, no tek na razini diskursa taj tip gesta ostvaruje svoje puno značenje. Ritmičke geste otkrivaju govornikovu koncepciju diskursa, podvlačenjem onih riječi ili izraza koji su važni ponajviše zbog svojeg diskursno-pragmatičkog sadržaja. Ritmičkim gestama, najčešće dvofaznim kratkim i brzim pokretima ruke ili prstiju gore-dolje/ naprijed-natrag, obično se u narativnoj diskursnoj

⁴³ Prostor geste nije stvaran govornikov prostor već fiktivni, narativni prostor koji postoji samo u zamišljenom svijetu diskursa. (McNeill 1992, str.1) Ipak, Asli dokazuje da se gesta koja uz govoreni iskaz opisuje isti prostorni sadržaj mijenja ovisno o položaju primatelja tijekom govornog čina, što stvaran kontekst u kojem se govorni čin događa čini jednako važnim kao i fiktivni prostor priče koji se gestom želi prenijeti. (Özyürek, A. *The influence of addressee location on spatial language and representational gestures of direction*, iz McNeill, 2000)

⁴⁴ Studije koje su uslijedile zaslužne su za daljnje razrade uloge točke gledišta (*VPT*) kao regulatora diskursne strukture, ali i kao čimbenika koji utječe na vrstu semantičke informacije koju prenosi (primjerice informacija o položaju ili veličini aktera priče). Za razliku od zaključaka Beattiea i Shoveltona o tome da se podaci o veličini (i vršitelja radnje, i objekta i sredstva) i poziciji u prostoru radnje uspješno prenose gestom, ali ne i govorenim iskazom, Holler i Beattie dokazuju da se to može tvrditi samo za poziciju, pri čemu geste iz gledišta lika (*C-VPT*) prenose informaciju daleko bolje negoli one promatrača (što je dakako i logično; zauzimanjem uloge lika pozicijom tijela odajemo potrebne informacije o položaju spram objekta ili sredstva što je iz pozicije promatrača gotovo neizvedivo), ali nipošto za podatke o veličini koji se prenose isključivo govornim medijem. Pritom u iskazu nije nužno eksplicirati je li nešto veliko ili malo, već i samo spominjanje imena (pr. Jerry iz animiranog filma *Tom i Jerry*) koje odaje identitet lika na temelju zajedničkoga znanja dvaju sugovornika, i zajedničkog kognitivnog koncepta miša kao životinje, donosi vrlo preciznu informaciju o veličini. (Holler, J. - Beattie, G. (2002)

⁴⁵ Iako kao pokreti izrazito jednostavni, kognitivno su vrlo kompleksni i u djece se počinju razvijati tek oko pete godine života. (McNeill 1992, str. 169)

strukturi podcrtava uvođenje u priču nekog novog elementa, lika, teme ili neke nove informacije vezane za ranije uvedenu temu, kao i svako naglo povećanje distance pripovjedača spram priče, što se sve odvija na metanarativnoj ravni⁴⁶.

Zbog takvih su se revolucionarnih obrata u tumačenja gestovnog pokreta McNeillova istraživanja i metodološki (prepričavanje crtanog filma) ali i rezultatima i postavkama nametnula kao okvir za daljnja istraživanja koja su čak i kada su u nesuglasju s McNeillovim zaključcima uvijek u nekom odnosu spram njih.

Iz McNeillovih je studija jasno, što drugih radovi mahom i potvrđuju, da uloga geste u formiranju značenja iskaza daleko nadmašuje ranija viđenja koja su je svodila na sporadički aspekt govora. Iako izrazom posve oprečni (nekonvencionaliziran, globalan i sintetičan gestovni znak naspram visoko konvencionaliziranom, segmentiranom i analitičnom lingvističkom) gestovni su i jezični kod komplementarni i u govoru ujedinjeni, pri čemu u toj simbiozi upravo geste, oslobođene ograničenja kakva ima lingvistički kod, nose pragmatički dio informacije doprinoseći transparentnosti diskursne strukture.

LITERATURA

- Argyle, M. (1988) *Bodily Communication*, Methuen&Co.Ltd, London and New York
- Armstrong, D.F. - Stokoe, W.C. - Wilcox, S.E. (1995) *Gesture and the Nature of Language*, Cambridge University Press
- Feyereisen, P. - de Lannoy, J.D. (1991) *Gestures and speech: Psychological investigations*, Cambridge University Press
- Holler, J. - Beattie, G. (2002) *A micro-analytic investigation of how iconic gestures and speech represent core semantic features in talk*, *Semiotica*, 142 -1/4, 31-69
- Johansen, J.D. - Larsen, S.E. (2000) *Uvod u semiotiku*, CroatiaLibor, Zagreb
- Kendon, A. - Blakely, T.D. (1986) *Semiotica (Special Issue: Approaches to Gesture)*, Mouton de Gruyter Amsterdam, Berlin, New York, Volume 62 - 1/2
- Lakoff, G. - Johnson, M. (1984) *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Lakoff, George (1987) *Women, Fire, and Dangerous Things (What Categories Reveal about the Mind)*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- McNeill, D. (1992) *Hand and Mind (What Gestures Reveal about Thought)*, The University of Chicago Press, Chicago and London
- McNeill, D. (ur.) (2000) *Language and Gesture*, Cambridge University Press
- Morris, D. (1977) *Otkrivanje čoveka kroz gestove i ponašanje (Manwatching)*, Jugoslavija
- Pease, A. (1997) *Govor tijela (Kako misli drugih ljudi pročitati iz njihovih kretnji)*, AGM, Zagreb
- Saussure, F. de (2000) *Tečaj opće lingvistike*, ArTresor naklada, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

⁴⁶ U iskazu *...i [stara] žena koja ima Tweetyja...* ritmička se gesta pojavljuje u trenutku prvog spominjanja Bakice u pripovijedanju. (McNeill 1992, str. 169)

SUMMARY

Cecilija Jurčić

GESTURE AS A MEANS OF SIGNIFYING AND IDENTIFYING OF DISCOURSE

The answer of linguistics to the increased interest in the question of discourse (and text) by including discourse into the existing repertoire of language units (as a unit hierarchically higher than the sentence) has not proven sufficient. To fulfill its role in the transdisciplinary sphere of the science of discourse, linguistics should redefine its approach to language and consider the language study in the complexity of context. One of the disregarded aspects in the meaning forming process certainly is the gesture (McNeill, 1992, 2000). Although completely contrasted in expression (a non-conventionalized, global and synthetic gestural sign opposed to a highly conventionalized, segmented and analytic linguistic one), gestural and linguistic codes are complementary and unified in speech. In this symbiosis it is the gestures that, liberated from the constraints of the linguistic code, carry the pragmatical part of information, contributing thus to the transparency of the discursive structure.

Key words: gesture, gestural sign, linguistic sign, discourse